

Тадэвуш Далэнга-Мастовіч

ЗНАХАР

Раман-фільм

Усе правы абаронены. Ніякая частка гэтага выдання не падлягае адлюстраванню, капіяванню, захаванню ў базах дадзеных альбо пошукавых сістэмах, распаўсюджванню любымі магчымымі сродкамі і спосабамі без папярэдняга пісьмовага дазволу праваўладальніка.

Пераклалі з польскай мовы Марына Казлоўская, Марыя Пушкіна, Марына Шода, Ганна Янкута. Паводле выдання: Tadeusz Dołęga Mostowicz, Znachor, Profesor Wilczur. Warszawa: Labos, 1990.

Дызайн вокладкі: Марыя Мухіна.

Перакладчыцы дзякуюць Вользе Зайцавай за дапамогу з медыцынскімі тэрмінамі і Ігару Крэбсу за чытацкія заўвагі.

Далэнга-Мастовіч, Тадэвуш.

Знахар: раман-фільм / Тадэвуш Далэнга-Мастовіч. — Мінск : Логвінаў, 2016.

ISBN 978-609-8147-62-9

«Знахар» — польскі бестселер 1937 года. Меладраматычны раман Тадэвуша Далэнгі-Мастовіча апавядае пра выбітнага варшаўскага хірурга, прафесара Рафала Вільчура, які пасля страты памяці і шматгадовых бадзянняў пад іменем Антонія Касібы трапляе парабкам на млын у мястэчку на Браслаўшчыне, дзе нечакана выяўляе ў сябе невытлумачальную здольнасць лячыць людзей.

Тадэвуш Далэнга-Мастовіч (1898-1939) — польскі празаік, сцэнарыст і журналіст, які нарадзіўся на Глыбоччыне. Аўтар сямнаццаці папулярных раманаў і некалькіх кінасэнараў. На беларускую мову «Знахар» перакладзены ўпершыню. Гэтае выданне — вынік творчага эксперыменту, які меў на мэце даследаваць магчымасці калектыўнага перакладу.

© Logvino Literatūros namai, 2016

© Распаўсюджванне. ТАА «Электронная кнігарня», 2016

Раздзел I

У аперацыйнай зале панавала абсалютная ціша. Зрэчас яе перарываў рэзкі і кароткі металёвы бразгат хірургічных інструментаў па шкляной пліце. Паветра, разагрэтае да трыццаці сямі градусаў паводле Цэльсія, пранізвалі саладжавы пах хлараформу і сыры водар крыві, і іх невыносная сумесь напаўняла лёгкія, прабіраючыся нават пад маскі. Адна з санітарак самлела ў куце, але ніхто не мог адысці ад аперацыйнага стала, каб прывесці яе ў прытомнасць. Не мог і не хацеў. Тры асістэнты не зводзілі ўважлівых вачэй з раскрытай чырвонай яміны, над якой спакойна і, здавалася, нязграбна рухаліся вялікія і тоўстыя рукі прафесара Вільчура.

Кожны, нават самы непрыкметны, рух гэтых рук трэба было разумець адразу. Кожнае мармытанне, якое час ад часу чулася з-пад маскі, было загадам, які асістэнты разумелі і выконвалі ў імгненне вока. Вялося не толькі пра жыццё пацыента, але і пра нешта значна большае. Калі б гэтая вар'яцкая, безнадзейная аперацыя атрымалася, яна магла б зрабіцца новым трыумфам хірургіі і прынесці яшчэ большую славу не толькі прафесару, не толькі яго лякарні і вучням, але і ўсёй польскай навуцы. Прафесар Вільчур апераваў абсцэс на сэрцы. Ён трымаў сэрца ў левай руцэ і рабіў масаж, раўнамерна і няспынна рухаючы пальцамі, бо сардэчны рытм увесь час слабеў. Праз тонкую гумавую пальчатку ён адчуваў кожнае ўздрыганне, кожнае булькатанне, калі клапаны адмаўляліся слухацца, і пальцамі, што паволі ўжо дранцвелі, прымушаў яго працаваць. Аперацыя цягнулася сорак шэсць хвілінаў. Доктар Мальчэўскі, які сачыў за пульсам, шосты раз заганяў пад скуру пацыента голку шпрыца, напоўненага камфарай і атрапінам.

У правай руцэ прафесара Вільчура час ад часу коратка паблісквалі скальпелі і лыжачкі. На шчасце, абсцэс не пранік

глыбока ў сардэчную мышцу і выглядаў як невысокі абмежаваны конус. Жыццё пацыента можна было ўратаваць. Толькі б ён пратрымаўся яшчэ восем-дзесяць хвілінаў. «Але ж ніхто з іх на гэта не адважыўся!» – ганарліва падумаў прафесар.

Так, ніхто, ніводзін хірург, ні ў Лондане, ні ў Парыжы, у Берліне ці ў Вене. Гэтага пацыента яны прывезлі ў Варшаву, адмаўляючыся і ад славы, і ад каласальнага ганарару. А ганарар – гэта новы корпус лякарні і яшчэ адна, больш важная справа – паездка Беаты з малой на Канары. На ўсю зіму. Цяжка будзе без іх, затое ім добра. Нервы ў Беаты апошнім часам...

Сінявата-ружовая падушка лёгкага калыхнулася ад спазматычнага ўздыху і раптам скурчылася. Раз, другі, трэці. Кавалак жывой плоці ў левай далоні прафесара задрыжэў. З маленькай ранкі на фіялетаваю абалонку выцекла некалькі кропляў крыві. У вачах усіх прысутных прамільгнуў жах. Пачулася сухое шыпенне кіслароду, а голка шпрыца зноў уваткнулася пад скуру хворага. Тоўстыя пальцы прафесара рытмічна сціскаліся і расціскаліся. Яшчэ некалькі секундаў – і ранка ачысцілася. Цяпер справу мусіла скончыць тоненькая хірургічная нітка. Адзін шывок, другі, трэці. Проста немагчыма было паверыць, што гэтыя вялізныя рукі здольныя на такую дакладнасць. Вільчур асцярожна паклаў сэрца і хвіліну ўважліва глядзеў. Яно ўздымалася і ападала ў няроўным тэмпе, але небяспека ўжо мінула. Прафесар разагнуўся і даў знак. Доктар Скужэнь дастаў са стэрэлізаваных прасцінаў выпілаваную частку грудной клеткі. Яшчэ некалькі неабходных працэдураў – і прафесар з палёгкай уздыхнуў. Астатняе было справай асістэнтаў. Ён ім цалкам давяраў, таму, аддаўшы пару загадаў, выйшаў з аперацыйнага пакоя.

Вільчур з асалодай удыхнуў нармальнае паветра, зняў заплямленыя крывёю маску, пальчаткі, фартух і халат і

пацягнуўся. Гадзіннік паказваў дзве трыццаць пяць. Ён зноў спазняўся на абед. І яшчэ ў такі дзень! Насамрэч Беата ведае, наколькі важная сённяшняя аперацыя, але ўсё ж, калі ён спозніцца ў такі дзень, ёй будзе вельмі непрыемна. Ён спецыяльна, выходзячы ранкам з дому, не даў зразумець, што памятае гэтую дату: восем гадоў іх шлюбу. Але Беата ведала, што забыць ён не мог. Штогод у гэты дзень яна атрымлівала які-небудзь цудоўны падарунак, год ад году тым лепшы і даражэйшы, чым больш раслі слава і дабрабыт яе мужа. І цяпер ужо дакладна ў яго кабінэце на першым паверсе ляжыць новы. Кушнер павінен быў ранкам прыслаць...

Прафесар хутка пераапануўся, бо спяшаўся. Але ён мусіў яшчэ зазірнуць да двух хворых на трэцім паверсе і да пацыента, якога толькі што апераваў. Доктар Скужэнь, які дзяжурыў там, коротка адрапартаваў: — Тэмпература — трыццаць пяць і дзевяць, ціск — сто чатырнаццаць, пульс вельмі слабы, з лёгкай арытміяй, ад шасцідзсяці да шасцідзсяці шасці.

— Дзякуй Богу, — усміхнуўся яму прафесар.

Малады доктар акінуў поўным захаплення поглядам вялізную медзвездзаватую постаць шэффа. Ён слухаў лекцыі Вільчур ва ўніверсітэце. Дапамагаў рыхтаваць матэрыялы да навуковых прац, пакуль прафесар яшчэ займаўся навукай, а з таго часу, як той адкрыў уласную лякарню, доктар Скужэнь атрымаў тут добры заробак і шырокае поле дзейнасці. Можа, у душы ён шкадаваў, што шэф так раптоўна выракся амбіцыяў навукоўца, што абмежаваўся ўніверсітэцкай халтуркай і зарабляннем грошай, але ад гэтага не стаў менш цаніць прафесара. Бо, як і ўсе ў Варшаве, ведаў, што той рабіў усё гэта не дзеля сябе, што працаваў як нявольнік, што ніколі не вагаўся браць на сябе адказнасць і часта здзяйсняў такія цуды, як сёння.

— Вы геній, пан прафесар, — упэўнена сказаў ён.

Прафесар Вільчур засмяяўся сваім нізкім дабрадушным

смехам, які напаўняў яго пацыентаў спакоем і даверам.

— Не перабольшвайце, калега, не перабольшвайце! І вы да гэтага дойдзеце. Але прызнаюся, я задаволены. У выпадку чаго тэлефануйце мне. Хоць я мяркую, што абыдзецца без гэтага, і вельмі гэтага хачу, бо ў мяне сёння дома свята. Ужо напэўна тэлефанавалі, што абед стыне...

І прафесар не памыляўся. У яго кабiнеце ўжо некалькі разоў званiў тэлефон.

— Прашу паведаміць пану прафесару, — казаў служба, — каб ён як мага хутчэй вяртаўся дадому.

— Прафесар у аперацыйнай зале, — кожны раз аднолькава флегматычна адказвала сакратарка панна Яновіч.

— Хто ж гэта, халера, надрываецца? — прамовіў, уваходзячы, галоўны ўрач Дабранецкі.

Панна Яновіч перакруціла валік у друкавальнай машынцы і, дастаўшы гатовы ліст, адказала: — Сёння гадавіна шлюбу прафесара. Вы забылі? Вы ж таксама атрымалі запрашэнне на бал.

— Ах, праўда. Спадзяюся, будзе добры прыём... Як заўсёды, выдатны аркестр, шыкоўная вячэра і найлепшае таварыства.

— Якое дзіва: вы забылі пра прыгожых жанчын, — іранічна заўважыла панна Яновіч.

— Не забыў. Бо там будзеце вы, — парыраваў ён.

Худыя шчокі сакратаркі афарбаваў румянец.

— Недасціпна, — яна паціснула плячыма. — Калі б я была самай прыўкраснай, я б усё адно не разлічвала на вашу ўвагу.

Панна Яновіч не любіла Дабранецкага. Ён падабаўся ёй як мужчына, бо выглядаў вельмі прадстаўніча са сваім арліным носам і высокім ганарыстым ілбом. Яна ведала, што ён выдатны хірург, бо прафесар давяраў яму самыя складаныя аперацыі і прызначыў на пасаду дацэнта, але лічыла яго халодным кар'ерыстам, які палюе на багаты пасаг, а акрамя

таго, не верыла ў яго ўдзячнасць прафесару, якому ён быў усім абавязаны.

Дабранецкі быў чалавекам дастаткова далікатным, каб адчуць гэтую непрыязь. А паколькі ён меў звычку не настрайваць супраць сябе нікога, хто б мог хоць у чымсьці яму перашкодзіць, ён прымірэнча адазваўся, паказваючы на скрынку, што стаяла каля стала.

— А вы ўжо купілі сабе новае футра? Я бачу тут пакунак ад Парайскага.

— Не на маю кішэнь рэчы ад Парайскага, асабліва такое футра.

— Чаму «такое»?

— А вы зазірніце. Чорныя собалі.

— Ого... Як жа шчасціць пані Беаце. — Ён паківаў галавой і дадаў: — Прынамсі матэрыяльна.

— Што вы ў гэтым разумеете?

— Нічога.

— Хай вам будзе сорамна! — выбухнула яна. — Кожная жанчына магла б пазаздросціць ёй: такі муж і так яе любіць.

— Безумоўна.

Панна Яновіч пранізала доктара гняўлівым позіркам: — У яе ёсць усё, пра што можа марыць жанчына! Маладосць, прыгажосць, цудоўная дачушка, знакамiты і ўсімі паважаны муж, які дзень і ноч працуе, каб забяспечыць ёй шык, выходы і месца ў свеце. І я вам скажу, пан доктар, што яна ўмее гэта цаніць!

— Не сумняваюся, — кіўнуў ён галавой, — толькі ведаю, што найбольш жанчыны цэняць...

Ён не скончыў, бо ў кабiнет уварваўся доктар Банг і закрычаў: — Неверагодна! Атрымалася! Ён будзе жыць!

І з энтузіязмам пачаў апавядаць пра ход аперацыі, падчас якой ён быў асістэнтам.

— Толькі наш прафесар мог адважыцца на такое!.. Ён паказаў, што ўмее, — адгукнулася панна Яновіч.

— Ну-ну, не перабольшвайце, — сказаў доктар Дабранецкі. — Мае пацыенты не заўсёды мільянеры, ім не заўсёды шэсцьдзсят, але гісторыя ведае цэлы шэраг паспяховых аперацыяў на сэрцы. Нават гісторыя нашай медыцыны. Варшаўскі хірург доктар Краеўскі атрымаў міжнароднае прызнанне акурат дзякуючы падобнай аперацыі. А гэта было трыццаць гадоў таму!

У кабінеце сабралася яшчэ некалькі чалавек з персаналу лякарні, і калі праз хвіліну з'явіўся прафесар, яго засыпалі віншаваннямі.

На яго чырвоным вялікім твары блукала задаволеная ўсмешка, але ён увесь час паглядаў на гадзіннік. І ўсё-ткі прайшло добрых дваццаць хвілін, пакуль ён апынуўся ўнізе, у сваім вялікім чорным лімузіне.

— Дадому, — кінуў ён кіроўцу і ўсеўся зручней. Стома хутка праходзіла. Ён быў здаровы і моцны, і хоць праз лішнюю вагу выглядаў трохі старэйшым, яму было ўсяго сорок тры гады, а адчуваў ён сябе яшчэ больш маладым. Часам проста смаркачом. Ён мог куляцца на дыване разам з малой Марыёляй ці бавіцца з ёю ў хованкі не толькі для яе прыемнасці, але і для сваёй.

Беата не хацела гэтага разумець і калі ў такія хвіліны яна глядзела на мужа, у яе вачах праступалі быццам бы сорам і боязь.

— Рафале, — казалася яна, — калі б цябе хто-небудзь так пабачыў!

— Можна, мяне адразу адправілі б у дзіцячы садок, — адказваў ён са смехам.

Але яму ў такія хвіліны рабілася крыху непрыемна. Беата, несумненна, была найлепшай жонкай на свеце. Яна напэўна яго кахала. Але чаму яна ставілася да яго з гэтай непатрэбнай павагай, з нейкай нібыта пашанай? У яе дбаласці і клапацілівасці было штосьці ад літургіі. У першыя гады ён дапускаў, што яна баіцца яго, і рабіў усё, каб пазбыцца гэтага.

Ён апавядаў пра сябе самае смешнае, кпіў са сваіх памылак, няўхвальных студэнцкіх прыгодаў, стараўся выкараніць з яе галоўкі найменшую думку пра тое, што яны не роўня. І наадварот, на кожным кроку падкрэсліваў, што жыве толькі дзеля яе, працуе толькі дзеля яе і толькі дзякуючы ёй шчаслівы. Зрэшты, гэта была шчырая праўда.

Ён шалёна кахаў Беату і ведаў, што яна таксама плаціць яму каханнем, хоць ціхім і менш імпульсіўным. Яна заўсёды была пяшчотная і далікатная, як кветка. У яе заўсёды знаходзіліся для яго ўсмешка і добрае слова. І ён бы думаў, што яна проста не можа быць іншай, калі б не бачыў яе час ад часу іншай — яна магла голасна смяяцца, быць вясёлай і какетлівай у кампаніі моладзі, калі не ведала, што ён назірае за ёй. Ён на галаву станавіўся, каб пераканаць яе, што больш за астатніх, маладзейшых, гатовы да такіх бесклапотных забаваў, — але дарма. Час ішоў, і ён змірыўся з гэтым і пераканаў сябе ў немагчымасці павялічыць сваё і так агромністае шчасце.

Так настала восьмая гадавіна іх шлюбу, восьмая гадавіна супольнага жыцця, ні разу не парушанага нават самай дробнай спрэчкай, сваркай або ценом недаверу, але столькі разоў асветленага тысячамі хвілінаў і гадзінаў радасці, пяшчоты, прызнанняў...

Прызнанняў... Уласна, толькі ён прызнаваўся ёй у сваіх пачуццях, думках, планах. Беата не ўмела гэтага, або, магчыма, яе ўнутранае жыццё было занадта маналітным, занадта простым... Можа, занадта — Вільчур аблаяў сябе за такі эпітэт — занадта ўбогім. Ён лічыў, што няславіць Беату, крыўдзіць, так пра яе думаючы. Але праз гэта яшчэ большая чуласць напаўняла яго сэрца.

Я яе аглушаю, казаў ён сам сабе, агаломшваю. Яна такая разумная і такая далікатная. Адсюль уражлівасць і боязь паказаць мне, што яе справы дробныя, штодзённыя, звычайныя. Зрабіўшы такую выснову, ён стараўся

кампенсаваць жонцы гэтую крыўдную дыспрапорцыю. Ён з вялікай уважлівасцю пераймаўся хатнімі дробязямі, цікавіўся яе строямі, парфумай, падхопліваў кожную прапанову наконт свецкага прыёму або дзіцячага пакоя і вырашаў з такім захапленнем, быццам гэта сапраўды былі вельмі важныя праблемы.

Але яны і былі для яго важнымі, важнейшымі за ўсё, бо ён верыў, што шчасце варта даглядаць з вялікай стараннасцю, бо разумеў, што нешматлікія гадзіны, адарваныя ад працы, якія ён можа прысвяціць Беаце, варта напоўніць самым глыбокім зместам, самым вялікім цяплом...

Машына спынілася перад прыгожай белай вілай, несумненна, самай прыгожай на ўсёй Бэзавай алеі і адной з самых элегантных у Варшаве.

Прафесар Вільчур выскачыў, не дачакаўшыся, пакуль кіроўца расчыніць дзверкі, выхапіў у яго з рук скрыню з футрам, хутка прабег па ходніку і дарожцы, уласным ключом адмакнуў дзверы і як мага цішэй прычыніў іх за сабой. Ён хацеў зрабіць для Беаты сюрпрыз, які прыдумаў яшчэ гадзіну таму, калі, нахіліўшыся над грудной клеткай пацыента, разглядаў заблытанае перапляценне аортаў і вен.

Але ў холе ён заспеў Браніслава і старую аканомку Міхалову. Напэўна, у Беаты быў дрэнны настрой праз яго спазненне, бо твары ў прыслугі, якая відавочна чакала яго, былі выцягнутыя. Гэта руйнавала прафесару планы, і ён жэстам загадаў усім выйсці. Нягледзячы на гэта, Браніслаў вымавіў: — Пане прафесар... — Ч-ш-ш-ш! — спыніў яго Вільчур і, нахмурыўшы бровы, шэптам дадаў: — Вазьмі паліто!

Слуга зноў хацеў нешта сказаць, але толькі паварушыў вуснамі і дапамог прафесару распрануцца. Вільчур хутка раскрыў скрыню, дастаў прыгожае паліто з чорнага бліскучага футра з доўгай ядвабнай поўсцю, накінуў сабе на плечы, на галаву па-заліхвацку начапіў шапачку з двума

гарэзлівымі хвосцікамі, на рукі нацягнуў муфту і, радасна пасміхаючыся, агледзеў сябе ў люстры: выглядаў ён звышкамічна.

Ён зірнуў на прыслугу, каб спраўдзіць уражанне, але ў поглядах аканомкі і лёкая быў толькі шок.

«Дурні», — падумаў ён.

— Пане прафесар... — зноў пачаў Браніслаў, а Міхалова пераступіла з нагі на нагу.

— Маўчыце, ліха на вас, — шапнуў прафесар і, абагнуўшы іх, расчыніў дзверы ў салон, бо спадзяваўся заспець Беату з дачкой або ў ружовым пакоі, або ў будуары.

Ён прайшоў спальню, будуар, дзіцячы пакой. Іх нідзе не было. Ён павярнуў і зазірнуў у кабінет. Там таксама было пуста. У ядальні, на ўпрыгожаным кветкамі стале, пабліскваючы пазалотай і крышталём, стаялі два прыборы. Марыёля і міс Толерыд абедалі разам крыху раней. Ля расчыненых дзвярэй буфета стаяла пакаёўка. Твар у яе быў заплаканы, вочы апухлі.

— Дзе гаспадыня? — занепакоена спытаў прафесар. Дзяўчына ў адказ зарыдала.

— Што такое? Што здарылася?! — закрычаў ён, ужо не сцішваючы голас. Адчуванне няшчасця схапіла яго за горла.

Аканомка і Браніслаў ціха ўвайшлі ў ядальню і сталі ля сцяны. Ён спалохана глянуў на іх і распачна крыкнуў: — Дзе гаспадыня?!

Тут яго позірк спыніўся на стале. Сярод прыбораў, абапёрты аб тонкі крышталёвы кілішак, стаяў ліст. Бледна-блакітны канверт з пасярэбранымі краямі. Раптам яму спіснула сэрца і закруцілася ў галаве. Ён яшчэ нічога не разумеў, яшчэ нічога не ведаў. Выцягнуў руку і ўзяў ліст, які падаўся яму нягнуткім і мёртвым. Хвіліну трымаў яго ў пальцах. На адрасаваным яму канверце ён пазнаў почырк Беаты. Вялікія вуглаватыя літары. Ён раскрыў і пачаў чытаць:

Дарагі Рафал! Не ведаю, ці здолееш ты дараваць мне калі-небудзь

мой сыход...

Сказы пачалі скакаць і віраваць перад вачыма. У лёгкіх скончылася паветра, на лобе выступілі кроплі поту.

— Дзе яна? — крыкнуў ён здушаным голасам. — Дзе яна?!

І азірнуўся вакол.

— Пані з паненкай з'ехалі, — прамармытала аканомка.

— Ты хлусіш! — крыкнуў Вільчур. — Гэта няпраўда!

— Я сам выклікаў таксоўку, — сумленна паведаміў Браніслаў, а пасля паўзы дадаў: — І валізкі вынес. Дзве валізкі...

Прафесар, хістаючыся, выйшаў у суседні кабінет, зачыніў за сабой дзверы і прыхіліўся да іх. Паспрабаваў чытаць ліст далей, але прайшло шмат часу, пакуль ён прымусіў сябе зразумець змест.

Не ведаю, ці здолееш ты дараваць мне калі-небудзь мой сыход. Я раблю дрэнна, плацячы табе такой крыўдай за тваю вялікую дабрыню, якой ніколі не забуду. Але далей заставацца не магу. Клянуся табе, што мела толькі адно выйсце — смерць. Але я ўсяго толькі слабая і бедная жанчына. Я не здольная на гераізм. Шмат месяцаў я змагалася з гэтай думкай. Можа, я ніколі не буду шчаслівая, можа, ніколі не знайду спакою. Але я не магла застацца без нашай Марыёлькі і... яго.

Я пішу хаатычна, мне цяжка сабрацца з думкамі. Сёння гадавіна нашага шлюбу. Я ведаю, дарагі Рафал, што ты падрыхтаваў мне нейкі падарунак. Было б непачціва, калі б я прыняла яго ад цябе цяпер, калі цвёрда вырашыла сысці.

Рафал, я пакахала. І гэтае каханне мацнейшае за мяне. Мацнейшае за ўсё, што я адчуваю і заўсёды адчувала да цябе, — ад бязмежнай удзячнасці да глыбокай павагі і захаплення, ад шчырай прыхільнасці да прывязанасці. На жаль, я ніколі не кахала цябе, але даведалася пра гэта толькі тады, калі сустрэла на сваёй дарозе Янку.

Я з'езджаю далёка — злітуйся, не шукай мяне! Прашу цябе, будзь міласэрным. Я ведаю, што ты велікадушны і неверагодна добры. Я не прашу цябе, Рафале, прабачыць мне. Я не заслужыла гэтага і

разумею, што ты маеш права ненавідзець мяне і пагарджаць мною.

Я ніколі не была вартая цябе. Ніколі не магла дасягнуць твайго ўзроўню. Ты сам гэта вельмі добра ведаеш, і толькі тваёй дабрынёй я магу растлумачыць тое, што ты заўсёды стараўся не паказваць гэтага, але мяне гэта заўсёды прыніжала і мучыла. Ты атачыў мяне шыкоўнымі рэчамі і людзьмі свайго свету. Ты засыпаў мяне каштоўнымі падарункамі. Але я відавочна не створаная для такога жыцця. Я пакутавала і ад высокага свету, і ад багацця, і ад тваёй славы, і ад маёй мізэрнасці побач з табой.

Цяпер я свядома сыходжу ў новае жыццё, дзе мяне, магчыма, чакае змаганне за кожны кавалак хлеба і адны беды. Але я буду змагацца разам з чалавекам, якога бязмерна кахаю. Калі я сваім учынкам не забіваю шляхетнасці твайго сэрца, калі ты здолееш – заклінаю цябе, забудзь пра мяне. Ты напэўна хутка знойдзеш спакой, ты ж такі мудры, ты напэўна сустрэнеш іншую, у сто разоў лепшую за мяне. Я ад усёй душы жадаю табе шчасця, якое і я змагу адчуць напоўніцу толькі тады, калі даведаюся, што табе хораша.

Я забіраю Марыёлю, бо не здольная пражыць без яе ні гадзінкі. Ты сам гэта добра ведаеш. Не думай, што я хачу абрабаваць цябе і пазбавіць гэтага вялікага скарбу, які ёсць нашай супольнай уласнасцю. Праз некалькі гадоў, калі мы абое зможам спакойна азірнуцца на мінулае, я знайду цябе.

Бывай, Рафале. Не абвінавчвай мяне ў легкадумнасці і не спадзявайся, што як-небудзь можаш паўплываць на маё рашэнне. Я не адступлюся, бо іначай лепш смерць. Я не магла цябе падманваць, і ведай, што я была табе вернаю да самага канца. Бывай і не спрабуй мяне знайсці, прашу цябе.

Беата

Р.С. Грошы і ўсе свае ўпрыгожанні я пакідаю ў сейфе. Ключ ад яго я паклала ў шуфлядку твайго стала. Забіраю з сабой толькі рэчы Марыёлі.

Прафесар Вільчур апусціў руку з лістом і пацёр вочы: у люстры насупраць ён убачыў сваё адлюстраванне ў дзівакаватым убранні. Скінуўшы ўсё з сябе, ён пачаў чытаць

ліст спачатку. Удар, які напаткаў яго, быў такім нечаканым, што ўсё яшчэ здаваўся яму нерэальным, быццам гэта была толькі пагроза ці перасцярога.

Ён чытаў:

«...на жаль, я ніколі цябе не кахала...»

І далей:

«...я пакутавала і ад высокага свету, і ад багацця, і ад тваёй славы...»

— Як жа так?! — крыкнуў ён. — Чаму?.. Чаму?..

Дарма ён спрабаваў усё зразумець. У яго свядомасці было толькі адно: яна сышла, яна кінула яго, яна забрала дзіця, яна кахае іншага. Ніводзін з матываў не дасягаў яго мозгу. Ён бачыў толькі голы факт — дзікі, непраўдападобны, гратэскны.

На дварэ пачынала рана, па-восеньску, змяркацца. Ён падышоў да акна і зноў чытаў ліст Беаты, ужо сам не ведаючы, які раз.

Раптам пачуўся грукат у дзверы, і Вільчур уздрыгнуў. У нейкі момант яго ахапіла шалёная надзея.

— Гэта яна! Яна вярнулася!

Але ўжо ў наступную хвіліну ён зразумеў, што гэта немагчыма.

— Заходзьце, — адгукнуўся ён хрыплым голасам.

У пакой увайшоў Зыгмунт Вільчур, яго далёкі сваяк, старшыня апеляцыйнага суду. Стасункі між імі былі досыць цёплыя, і яны часта бывалі адзін у аднаго ў гасцях. З'яўленне Зыгмунта ў гэты момант не магло быць выпадковым, і прафесар адразу здагадаўся, што яму патэлефанавала Міхалова.

— Як ты, Рафале? — энергічным і прыязным тонам прамовіў Зыгмунт.

— А як ты? — прафесар падаў яму руку.

— Чаму ты сядзіш у прыцемках? Можна? — і, не чакаючы адказу, ён крутнуў выключальнік. — Холадна тут, сабачая

восень. Што я бачу! Дровы ў каміне! Камін — гэта тое, што цяпер трэба! Хай Браніслаў запаліць... Ён расчыніў дзверы і закрычаў: — Браніславе! Запалі, калі ласка, камін.

Слуга, уваходзячы, коса зірнуў на свайго гаспадара, падняў з падлогі кінутае футра, распаліў камін і выйшаў. Агонь хутка ахапіў сухія дровы.

Прафесар нерухома стаяў каля акна.

— Хадзі ж, сядзем тут, пабалакаем, — Зыгмунт пацягнуў яго на фатэль перад камінам. — Так, цяпло — цудоўная рэч. Ты, малады, не можаш яшчэ гэтага ацаніць. А як на мае старыя косці... Дык чаму ты не ў лякарні? Лайдачыш сёння?

— Так... Так сталася... — А я акурат званіў, — жорстка працягваў старшыня, — у лякарню. Хацеў зайсці да цябе па парад. Левая нага пачынае даймаць. Баюся, што ішыяс...

Прафесар моўчкі слухаў, але да яго свядомасці даходзілі толькі асобныя словы. Дзякуючы роўнаму і ціхамірнаму голасу Зыгмунта думкі Вільчур пачалі канцэнтравацца, злучацца, звязвацца ў амаль рэальны вобраз рэчаіснасці. Ён уздрыгнуў, калі кузэн змяніў тон і спытаў: — А дзе ж Беата?

Твар прафесара скамянеў, і ён з цяжкасцю адказаў: — З'ехала... Так... З'ехала... З'ехала... за мяжу.

— Сёння?

— Сёння.

— Але, здаецца, гэта досыць нечакана было? — ненавязліва заўважыў Зыгмунт.

— Так... так. Я адправіў яе... Разумееш... пэўныя справы, і ў сувязі з гэтым... Ён казаў з такім намаганнем, а пакута так выразна вымалёўвалася на яго твары, што Зыгмунт спешна пацвердзіў самым цёплым тонам, на які быў здольны: — Я разумею. Канечне. Але вы разаслалі запрашэнні на бал. Варта было б патэлефанаваць усім і адклікаць... Ты дазволіш мне гэтым заняцца?

— Калі ласка...

— То цудоўна. Я думаю, у Міхаловай ёсць спіс

запрошаных, вазьму ў яе. А табе лепш легчы спаць. А? Я больш не буду марочыць табе галавы. Ну, да пабачэння.

Ён падаў руку, але прафесар яе не заўважыў. Зыгмунт папляскаў яго па плячы, яшчэ на хвіліну спыніўся ў дзвярах і выйшаў.

Калі стукнула клямка, Вільчур схамянуўся і заўважыў, што сціскае ў руцэ ліст Беаты. Ён скамячыў яго ў маленькі шарык і кінуў у камін. Шарык адразу ахапіў агонь, ён загарэўся чырвоным полымем і спапялеў. Ужо даўно і следу ад яго не засталася, ужо даўно дровы ў каміне ператварыліся ў купку чырвонага вуголля, калі прафесар нарэшце пацёр вочы і падняўся. Ён павольна адсунуў фатэль, азірнуўся.

— Я не магу, не магу тут быць, — шапнуў ён бязгучна і выбег у вітальню.

Браніслаў ускочыў з крэсла.

— Вы выходзіце? Восеньскае паліто ці цяплейшае?

— Усё адно.

— На дварэ толькі пяць градусаў. Думаю, лепш цяплейшае, — вырашыў слуга і падаў паліто.

— Рукавічкі! — закрычаў ён, выбягаючы за прафесарам на ганак, але Вільчур яго не пачуў. Ён ужо быў на вуліцы.

Канец кастрычніка ў тым годзе быў халодны і дажджлівы. Моцны паўночны вецер абдзіраў з галінаў дрэваў рэшткі рана пажаўцелага лісця. На ходніку хлюпала вада. Нешматлікія мінакі ішлі, падняўшы каўняры і нахіліўшы галовы, каб схаваць твары ад дробных вострых кропляў дажджу, або абедзвюма рукамі трымалі парасоны, якія разпораз выдзіраў у іх з рук раптоўны парывісты вецер. З-пад колаў рэдкіх у гэты час машынаў выляталі мутныя пырскі вады, ляніва цягнуліся коні, а ўзнятыя вярхі экіпажаў, мокрыя ад дажджу, цьмяна паблісквалі ў святле залатых ліхтароў.

Доктар Рафал Вільчур машынальна зашпіліў паліто і пайшоў куды вочы глядзяць.

«Як яна магла так зрабіць са мной! Як?» — паўтараў ён у

думках. Хіба яна не ўсведамляла, што адбірае ў яго ўсё, што пазбаўляе яго зместу і сэнсу існавання? І чаму?..

Таму, што сустрэла нейкага чалавека... Калі б ён хоць ведаў, каго, калі б быў упэўнены, што той здолее яе ацаніць, што не пакрыўдзіць яе, што дасць ёй гэтае шчасце... Яна напісала толькі імя: Янка. Вільчур пачаў па памяці лічыць блізкіх і далёкіх знаёмых. Ніхто з іх. Можа, гэта нейкі нягоднік, падманшчык, прайдзісвет, які яе кіне, як толькі надарыцца магчымасць. Нейкі прафесійны спакуснік, які ачмурыў Беату, падмануў, абвёў вакол пальца фальшывымі прызнаннямі і клятвамі. Ён напэўна разлічваў на грошы. Што будзе, калі ён упэўніцца, што Беата не ўзяла нават сваіх упрыгожанняў? Гэта дакладна цынічны паскуднік. Так, трэба яго знайсці, пакуль ёсць магчымасць прадухіліць подласць. Трэба звярнуцца да ўладаў, да паліцыі, каб іх адшукала. Разаслаць пошукавыя лісты, дэтэктываў...

Гэтая думка прымусіла яго спыніцца і агледзецца. Ён быў у цэнтры горада. Згадаў, што недзе блізка, за два ці тры кварталы, калі быў аднойчы тут праездам, ён бачыў шыльду камісарыята паліцыі.

Ён рушыў у тым кірунку, але праз некалькі крокаў павярнуў назад. Што з таго, што яе знойдуць? Яна ніколі не пагодзіцца вярнуцца. Яна выразна напісала, што не кахае, што пакутавала ад яго гэтак званай вышэйшасці, яго багацця, яго славы... І напэўна, ягонага кахання. Яна была настолькі далікатнаю, што не сказала гэтага выразна... Паводле якога ж закону ён можа асудзіць яе, вырашыць яе лёс? А калі для яе лепш нягоды, але побач з тым?..

Якія аргументы можна ўжываць, пераконваючы жанчыну вярнуцца да некаханага, да... ненавіснага мужа? Зрэшты, ці не занадта паспяхова ён дайшоў да пераканання, што той чалавек — адкіды грамадства і сквапны паскуднік? Беата ніколі не любіла такіх мужчынаў, яе заўсёды прыцягвалі ідэалісты, летуценнікі... Яна нават Марыялі гадзінамі чытала

лірычныя вершы, якіх сямігадовае дзіця не магло зразумець. Чытала для сябе.

Чалавек, за якім яна пайшла, мусіць быць маладым, непрактычным бедняком. Якім чынам, калі яна з ім пазнаёмілася? Чаму ніколі ні словам не згадвала пра яго? І раптам уцякла, здзейсніла абсалютна бязлітасны, жорсткі ўчынак. Кінула чалавека, які для яе ўсё... як сабака, як нявольнік... І за што? За што?!

Хіба ён чымсьці саграшыў супраць яе, супраць свайго кахання? Ніколі! Нават думкай! Яна ўвогуле была першай жанчынай, якую ён пакахаў. Гэта было няпоўных дзесяць гадоў таму. Як жа добра ён помніў усё. Ён пазнаёміўся з ёй выпадкова. І да сённяшняга дня бласлаўляў гэты выпадак, бласлаўляў ранкам і вечарам, кожную гадзіну, калі глядзеў на яе і радаваўся думцы, што будзе глядзець на яе. Тады ён яшчэ быў дацэнтам і акурат займаўся ў празектарскай, калі на вуліцы грузавая павозка пераехала яе дзеда. Ён аказаў першую дапамогу. Складаны пералом абедзвюх ног. Стары прасіў, каб пра гэта як мага асцярожней паведамілі яго жонцы, у якой хворае сэрца, і ўнучцы. Дзверы маленькай кватэры расчыніла Беата. А ўжо праз некалькі месяцаў былі заручыны. Ёй ледзьве стукнула сямнаццаць. Яна была тоненькая і бледная, насіла танныя цыраваныя сукенкі. У доме панавала галечка. Бацькі Беаты падчас вайны страцілі ўсю маёмасць. Дзед аж да дня, калі адбылася тая страшная аварыя, утрымліваў старую жонку і ўнучку, зарабляючы прыватнымі ўрокамі замежных моваў. Бабуля, пакуль не пайшла ўслед за дзедам у сямейны склеп на Паванзкоўскіх могілках — адзіную вартую ўвагі маёмасць, якая засталася ў іх ад колішняга багацця, гадзінамі апавядала ўнучцы і яе сужэнцу аб прамінулай пышнасці роду Гантыньскіх, пра палацы, паляванні, балі, табуны коней і каштоўнасці, строі з Парыжа... Беата заслухвалася, а ў яе летуценных вачах, здавалася, прабліскаў жаль па страчанай мінуўшчыне, па

казцы, якая ўжо не вернецца. І ў такую хвіліну ён сціскаў яе худую ручку і казаў : — Я дам табе ўсё гэта. Ubачыш, Беата! І каштоўнасці, і строі з Парыжа, і балі, і прыслугу! Усё табе дам!

А сам ён тады не меў нічога, акрамя пары валізак у халасцяцкай кватэры, шафы кніжак па спецыяльнасці і сціплай зарплаты дацэнта.

Але ў яго таксама была сталёвая воля і палкае, як агонь, жаданне стрымаць абяцанні, дадзеныя Беаце. І ён пачаў змагацца. За сваё становішча, за практыку, за багатых пацыентаў. Вялікія веды, прыроджаны талент, нязломны характар, шалёная праца зрабілі сваё. Да таго ж яму проста шчасціла. Расла слава, раслі даходы. На трыццаць сёмым годзе жыцця ён атрымаў кафедру, а праз некалькі тыдняў яго напаткала яшчэ большае шчасце: Беата нарадзіла дачушку.

Менавіта ў гонар пачцівай прабабулі Гантыньскай ёй далі імя Марыя Яланта, скарочана ж называлі Марыёлю.

Згадка пра дачку болесна сціснула сэрца прафесара Вільчурэ. Ён часта задумваўся, каго любіць больш. Калі дачушка пачала размаўляць, адным з яе першых словаў было: — Тапуся...

Так і засталася. Яна заўсёды называла яго тапусем. У два гадкі яна цяжка захварэла на шкарлятыну, але ўрэшце акрыяла, і ён прысягнуў сабе, што з гэтага часу будзе задарма лячыць усіх бедных дзяцей. У яго дарагой лякарні, дзе заўсёды не хапала месцаў, некалькі пакояў займалі дзеці, бясплатныя пацыенты. Усё гэта было ў імя яе здароўя.

А цяпер яе ў яго адабралі.

Гэта было бесчалавечна, гэта пераходзіла ўсе межы эгаізму.

— Ты павінная мне яе аддаць. Павінная! — казаў ён голасна, сціскаючы кулакі. Мінакі азіраліся на яго, але ён не заўважаў.

— Закон на маім баку! Ты кінула мяне, але я прымушу цябе вярнуць Марыёлю. Закон на маім баку. І маральны закон

таксама. Ты сама павінная гэта прызнаць, ты гадкая, гадкая, гадкая... Хіба ты не разумееш, нікчэмная, што здзейсніла злачынства? Якое злачынства можа быць больш цяжкім? Якое, сама падумай! Цябе не цікавілі грошы і ўсё такое. Добра, але чаго табе не хапала? Не кахання ж, праўда? Бо ніхто не здольны так кахаць, як я! Ніхто! Ва ўсім свеце!

Ён спатыкнуўся і ледзь не ўпаў. Ён ішоў небрукаванай вуліцай, па косткі загразаючы ў брудзе. Сям-там былі раскіданыя вялікія камяні, па якіх жыхары маленькіх домікаў гэтага раёна спрабавалі дабрацца да хаты з сухімі нагамі. Вокны былі ўжо цёмныя. Рэдкія газавыя ліхтары расейвалі цьмянае блакітнае святло. Направа ішла шырэйшая, гусцей забудаваная вуліца. Вільчур павярнуў на яе і пацягнуўся яшчэ павольней.

Ён не адчуваў стомы, але ногі зрабіліся цяжкімі, невыносна цяжкімі. Ён, пэўна, прамок да кашулі, бо кожны павеў ветру прабіраў да касцей.

Раптам хтосьці заступіў яму дарогу.

— Пане харошы, — загучаў ахрыплы голас, — а ці не выдасі без банкаўскага залогу пазыку ў памеры пяці «зэ» ў фонд падтрымкі дзяржаўнага алкагольнага гандлю? Надзейнасць і давер.

— Што? — не зразумеў прафесар.

— Не штокай, бо абштоканы будзеш, кажа Святое Пісьмо: якім штокам ты штокаеш бліжняга свайго, такім і цябе абштокаюць, ты, грамадзянін сталіцы трыццацімільённай дзяржавы з выхадам да мора.

— Чаго вы жадаеце?

— Здароўя, шчасця і поспехаў ва ўсім. А больш за ўсё жадаю сабе напоўніць пусты страўнічак саракапяціградусным растварам алкаголю, пры ласкавым спрыянні пэўнай дозы свінячай падлы, кілбасою называнай.

Абадранца злёгка хістала. Ад яго твару, парослага шматдзённай шчэццю, тхнула гарэлкай. Прафесар палез у

кішэню і падаў яму некалькі манетаў.

— Калі ласка.

— Біс дат, кві цыта дат, — афарыстычна адказаў п'янтос.

— Сэнк'ю, май дарлінг! Але дазволь і мне, шчодры ахвярадаўца, наўзамен ахвяраваць табе нештатка каштоўнае. Я маю наўвеце сваё таварыства. Так, вушы табе не хлусяць, добры чалавеча. Ты і праўда можаш мець такі гонар. Наблес абліж! Я прастаўляю! Сэр, ты прамок і прамёрз да касцей, хадзі ў маю хатку, сагрэйся хутчэй. Папраўдзе, хаткі ў мяне няма, затое я валодаю ведамі. Што значыць нейкая будыніна ў параўнанні з ведамі? А я, мой добры прынец, ахвотна імі падзялюся. Веды мае шырокія. Пакуль я кажу толькі пра іх тапаграфічную частку. А менавіта — я ведаю, дзе забягалаўка тая, куды чалавек паначы завітае, не збіваючы замкоў і кратаў. Адно слова: «Дрожджык». Тут, на рагу Паланецкай і Віцебскай.

Вільчур падумаў, што алкаголь яму насамрэч будзе карысны, ён сапраўды азяб. І, акрамя таго, манатонная балбатня сустрэтага выпівохі аглушала. Ён мімаволі спрабаваў хоць штосьці зразумець з той блытаніны, і гэтае намаганне тлуміла яркае ўсведамленне зведанага няшчасця, якое закручвала ў яго мазгах цэлыя віры болесных думак. На ўсходзе пачынала святлець, калі пасля другога стуку ў зачыненыя аканіцы яны нарэшце трапілі ў маленькую крамку, прасякнутую смуродам селядцовых бочак, выпарэннямі піва і газы. У пакоі за крамкаю, большым і яшчэ больш смярдзючым, поўным дыму ад таннага кіслага тытуню, у кутку сядзела некалькі ўшчэнт п'яных мужчынаў. Гаспадар, квадратны бамбіза з тварам соннага бульдога, у бруднай кашулі і расшпіленай камізэльцы, ні пра што не пытаючыся, паставіў на свабодны столік бутэльку гарэлкі і пашчэрбленую талерку са скрылькамі нейкай вяндрліны. Але тут было цёпла, чароўна цёпла, і задубелыя рукі пачалі дзівосна, аж да болю, адтаваць. Першы кілішак гарэлкі адразу сагрэў горла і

страўнік. Выпадковы таварыш не спыняў гаворкі. Выпівохі ў сваім куце не звярталі на прышлых ніякай увагі. Адзін голасна хроп, трое астатніх час ад часу выбухалі бяссэнсіцай незразумелых словаў. Здаецца, яны пра нешта спрачаліся.

Па другім кілішку гарэлкі Вільчуру крыху палягчэла.

«Як добра, — падумаў ён, — што мяне ніхто не бачыць, што ніхто нічога не...»

— ...бо, глядзі, княжа, — працягваў свой маналог шчаціністы таварыш. — Напалеона чорт пабраў, Алесіка Македонскага — дзіт-та. Чаму, гучным голасам спытаешся ты? Таму, што не штука быць кімсьці. Штука — быць нічым. Нічым, дробнай жамярою за каўняром Божае ласкі — дзісцэ пуэр! Гэта я табе кажу, я! Самуэль Абядзіньскі, які з катурнаў не скапыціцца і пысы не паб'е, бо ніколі на катурны і не ўзлезе. Сябра мой, п'едэстал — гэта падпора для дурняў. А вера — гэта паветраны шар, з якога рана ці позна выйдзе газ. Ці ёсць які шанец?.. У прынцыпе, ёсць: што хутчэй ты здохнеш сам. Асцярожней з паветранымі шарамі, калега!

Ён падняў пустую бутэльку і закрываў: — Пане Дрожжык! Скарбнік усіх радасцяў зямных, апякун заблуканых, даравальнік прытомнасці і забыцця. Яшчэ адну!

Пануры шынкар няспешна прынёс гарэлкі, шырокай далонню лупануў у дно бутэлькі і паставіў перад імі ўжо адкаркаваную. Прафесар Вільчур моўчкі выпіў і скалануўся. Ён ніколі не піў, і жажлівы смак звычайнай гарэлкі выклікаў агіду. Але ён адчуваў у галаве лёгкі шум і хацеў адурманіцца ўшчэнт.

— Дзеля чаго мы маем шэрае рэчыва галаўнога мозгу? — казаў чалавек, які назваў сябе Самуэлем Абядзіньскім. — Дзеля магчымасці балансаваць паміж прытомнасцю і запамарокай. Бо што рабіць з драмай інтэлекту, які даходзіць да абсурднага сцверджання, што ён — выбрык прыроды, непатрэбны баласт, пухір, прывязаны да хваста нашай звярынай вялікасці? Што ты ведаеш пра свет, пра рэчы, пра

мэту свайго існавання? Так, я пытаюся цябе, істота, абдораныя двума кілаграмамі мазгавога рэчыва, што ты ведаеш пра мэту? Ці не парадокс гэта? Ты не здолееш варухнуць рукой, не здолееш зрабіць кроку без яснай і зразумелай мэты, праўда? А тым часам ты нараджаешся і некалькі дзясяткаў гадоў робіш мільёны, мільярды розных дзеянняў: барукаешся, працуеш, вучышся, змагаешся, падаеш, уздымаешся, радуешся, засмучаешся, думаеш, выкарыстоўваеш столькі ж энергіі, колькі варшаўская электрастанцыя, і на якую гэта ўсё халеру? Так, мой сябра, ты не ведаеш і не можаш ведаць, з якой мэтай ты гэта робіш. Адзіная вышэйшая інстанцыя, да якой ты ў можаш звярнуцца па кампетэнтную інфармацыю з гэтай нагоды, — твой розум, а ён, так бы мовіць, бездапаможна разводзіць рукамі. Такім чынам, дзе сэнс, дзе логіка?

Ён голасна рассяяўся і кульнуў кілішак.

— Такім чынам, навошта існуе розум, калі ён не можа выканаць сваю адзіную, насамрэч адзіную задачу? Я знаю, што ён мне адкажа, але гэта таксама лухта. Я так скажу: сфера яго дзейнасці ахоплівае толькі функцыі жыцця. Прычыны і мэты жыцця не належаць да яго дэпартаменту. Добра. Але паглядзі, як ён дае рады з жыццём. Што ён нам можа растлумачыць? Аказваецца, нічога. Нічога, акрамя самых элементарных жывёльных функцый. Дык навошта яна вырасла пад чэрапам, гэтая пухліна? Якога, я цябе пытаю, вельмішаноўны маршалак, ліха? Бо што ён ведае? Ці ведае ён, што такое думка? Ці даў ён чалавеку магчымасць спазнаць самога сябе? Спазнаць хоць бы настолькі, каб мець магчымасць упэўнена сказаць пра сябе: я падлюга або я добрасумленны. Я ідэаліст або я матэрыяліст. Не, сто разоў не! Ён скажа толькі, хачу я цяляціны ці свініны. Ды на гэта хопіць мозгу звычайнага цюцькі. А калі казаць пра людзей, пра блізкіх нашых? Ці навучыць ён нас чаму-небудзь? Не! Усёй сваёй маёмасцю клянуся, што пад вашым высокім чалом

не нарадзілася ніводнай аксіёмы наконт маёй такой цікавай асобы. Хоць размаўляем мы ўжо цягам дзвюх бутэлек. Зрэшты, скажам так, ці ёсць у вас якая-небудзь аксіёма не пра мяне, а пра тых, каго вы ведаеце шмат гадоў? Ну, не ведаю — пра братоў, пра бацьку, пра жонку, пра сябра? Не! Людзі ходзяць у гумавых скафандрах. І немагчыма дабрацца да іх сутнасці. За нашае халасцяцкае здароўе! Пі!

Ён дзынкнуў сваёй шклянкай аб шклянку Вільчур а і выпіў.

— Калі хочаш, маэстра, даведацца, як сапраўды выглядае шыкоўная дама, можаш паглядзець у ваннай праз дзірку ад ключа. Ты ўбачыш, што ў яе абвіслы бюст і худыя сцёгны. Ты даведаешся пра яе нешта новае. Але пра яе сутнасць і далей не будзеш ведаць. Бо нават калі яна на самоце і здымае скафандр, які заўсёды надзявала дзеля цябе, пад нізам у яе другі, якога яна ніколі не здымае і які для яе самой непранікальны. Праўда? Канечне, ёсць хвіліны, калі каму-небудзь можна зазірнуць у рукаў ці за каўнер. Гэта хвіліны катастрофы. Скафандр раздзіраецца, лопаецца. З’яўляюцца шчыліны і прарэхі. Вось... вось, напрыклад, у такой сітуацыі, у якой ты цяпер, правадыр! Па табе праехалася нешта цяжкае.

Ён нахіліўся над столікам і ўтаропіў у Вільчур а свае блакітныя, налітыя крывёю вочы.

— Праўда? — спытаў ён з націскам.

— Так, — кіўнуў прафесар.

— Ну канечне! — гняўліва крыкнуў Абядзіньскі. — Канечне! Чалавек, які гэтак жа, як я, жадае спакою, кроку не можа зрабіць, каб не сутыкнуцца з чалавечай дурнотай! Бо дурнота — падмурак кожнай чалавечай трагеды! Дык што? Паветраны шар ці катурны? Ты збанкрутаваў, цябе скінулі з міністэрскага крэсла ці ты расчараваны? Што? Жанчына? Яна табе здрадзіла?

Вільчур апусціў галаву і глуха адказаў: — Кінула...

Вочы Абядзіньскага шалёна бліснулі.

— Дык што? — грукнуў ён. — І што?

— І што? — Вільчур схопіў яго за руку. — І што? І ўсё. Усё!

У яго голасе, пэўна, было нешта, што зрабілася наймацнейшым аргументам, бо Абядзінскі адразу супакоіўся, сціснуўся і замаўчаў. Толькі праз некалькі хвілінаў ён пачаў ціха прамаўляць нейкім жаласлівым тонам: — Жыццё гадкае, а мне няшчасціць. Я грэбую ўсялякімі сантыментамі, а лёс вечна раскідвае на маёй дарозе розных ахвяраў сантыментаў. Чорт яго бяры... Няма сумневу, што ўсё адносна. Аднаго дубіна з ног не зваліць, другі на вішнёвай костачцы паслізнецца і лоб сабе разаб'е. Няма ніякай меры, ніякага крытэру. Пі, браце. Гарэлка — рэч добрая. Сапрысці!

Ён наліў у шклянкі.

— Пі, — паўтарыў ён, піхаючы шклянку ў руку Вільчура.

— Гэй, Дрожджык, давай наступную!

Гаспадар выпаў са свайго лежбішча ў алькове і прынёс бутэльку, пасля чаго патушыў святло. У ім ужо не было патрэбы. Праз акно з боку бруднага падворка зазіраў хмуры і дажджлівы, але ўжо цалкам светлы дзень. Кампанія з кутка, пакінуўшы прыяцеля, які ціха пахрапваў, высыпала на двор. Абядзінскі абапёрся на локці і ў п'яным задуменні казаў: — З гэтымі жанчынамі так і ёсць... Адна прыліпне да цябе і высмакча ўсе сокі, іншая абдзярэ як ліпку, трэцяя будзе падманваць на кожным кроку, а можа, знойдзецца і такая, якая ўцягне цябе ў будзённасць, у паўсядзённы бруд... Мыццё, прыборка, пялошкі і ўсё такое. Вось і жыццё... Але гэта няпраўда, гэта ўсё залежыць ад мужчыны. Ад таго, які ён! Адзін ані ў знак, другі закруціцца, як падбіты кот, запішчыць і здохне, а такі, як ты, аміга?.. Ты мусіш быць цвёрды. Як вялікае дрэва. Калі б з цябе злупілі кару, вырасла б новая, калі б счасалі галіны, выраслі б новыя. Але цябе з каранямі выдралі з глебы. Цябе кінулі ў пустэльні...

Вільчур нахіліўся да яго і прамармытаў: — З каранямі...

Гэта праўда... — Вось бачыш. І сіла не дапаможа, калі няма

апірышча. Глеба размякла, распаўзлася, перастала існаваць. Яшчэ Архімед сказаў... а што ж ён сказаў?.. Зрэшты чорт з ім... Так! Пра што я... Пра карані!... Самыя моцныя карані не дапамагаюць, калі няма за што трымацца. Вось! Ёлкі зялёныя... Такое жыццё...

Язык у яго заплятаўся ўсё больш. Урэшце ён пахіснуўся, абапёрся аб сцяну і заснуў. А Вільчур, трымаючыся за рэшткі прытомнасці, паўтараў самому сабе: — Як дрэва, выдранае з каранямі... як дрэва, выдранае з каранямі...

Доўга ён не праспаў, бо абудзілі бесцырымонныя штуршкі. Ён расплюшчыў вочы і пахіснуўся. Алкаголь не паспеў выпарыцца. На стале зноў стаяла гарэлка, і акрамя начнога прыяцеля сядзела трое незнаёмцаў. Прафесар Вільчур з цяжкасцю ўсвядоміў, дзе знаходзіцца, і вострым болям у ім адгукнулася згадка пра Беату. Ён падняўся і, пераварочваючы па дарозе крэслы, накіраваўся да дзвярэй.

— Гэй, пане шаноўны! — крыкнуў яму ўслед гаспадар.

— Што?

— А плаціць не збіраешся? Рахунак — сорак шэсць злотых.

Вільчур машынальна дастаў з кішэні партманет і падаў яму банкноту.

— Але ж гатоўкі! — ціха прысвіснуў адзін з выпівох.

— Губу падбярэ, — буркнуў другі.

— Дрожджык! — закрычаў трэці. — Што ты фраера стрыжэш?! Аддай госцю рэшту! Бачыш!

Гаспадар глянуў на яго з нянавісцю, адлічыў грошы і падаў Вільчуру.

— А ты, прахвост, — буркнуў ён, — сябе глядзі.

Вільчур не звярнуў на гэта ніякай увагі і выйшаў на вуліцу. Падаў густы, мокры снег, але адразу раставаў, і праезная частка і ходнік заставаліся чорныя. Пасярэдзіне вуліцы цягнуліся вазы, грузаныя вугалем.

— Яна кінула мяне... кінула... — паўтараў Вільчур. Ён

ішоў пахістваючыся. — Як дрэва, выдранае з каранямі... — Вам, шаноўны, да Грохава? — пачуў ён чыйсьці голас побач. — Дык, можа, абысці па Раўскай? Там менш гразка.

Ён пазнаў аднаго з кампаніі, што сядзела ў куце.

— Мне ўсё адно, — махнуў ён рукой.

— Ну і добра. Мне па дарозе. Пойдзем разам. Так заўсёды весялей. А вы чымсьці засмучаны?

Вільчур не адказаў.

— Вядома, справа людская. А я вам скажу, што засмучанасці можна пазбавіцца адным чынам: запаліраваць гэтую халеру да глянцу. Вядома, што не ў такой нары, як у гэтага Дрожджыка, які, махляр, вянціну са стрыхнінам гасцям дае. Але тут, недалёка, на Раўскай вуліцы, ёсць цалкам прыстойны шынок. І пазабавіцца можна: афіцыянткі гасцей абслугоўваюць. А кошт той самы.

Далей яны ішлі моўчкі. Яго спадарожнік, значна ніжэйшы і шчуплейшы ад Вільчура, узяў яго пад руку і разпораз задзіраў галаву, каб паглядзець на яго з-пад брыля сваёй кепкі. Праз некалькі кварталаў ён пацягнуў прафесара ўбок.

— Дык заскочым ці як? Лепш запаліраваць. Гэта тут. На адзін кілішак.

— Добра, — пагадзіўся Вільчур, і яны зайшлі ў шынок.

Першы глыток гарэлкі не прынёс яму палёгкі, наадварот, быццам ацверазіў затуманены розум. Але чарговыя глыткі зрабілі сваё.

У суседняй зале хрыпла граў аркестрык. Запалілі святло. Праз нейкі час да іх далучыліся яшчэ два мужчыны працоўнага выгляду. Тоўстая, ярка размаляваная афіцыянтка таксама прысела побач. Яны пілі ўжо трэцюю бутэльку, калі раптам з бакавога пакоіка данёсся гучны жаночы смех.

Прафесар Вільчур ускочыў на ногі. Кроў ударыла ў галаву, секунду ён стаяў нерухома — ён мог прысягнуць, што пазнаў голас Беаты. Прафесар рэзка адпіхнуў спадарожніка, які загароджваў яму дарогу, і адным скокам апынуўся ў

дзвяхах.

Дзве газавыя лямпы асвятлялі невялікі пакой. За столікам сядзелі пузаты чалавек і нейкая рабаціністая дзяўчына ў зялёным капелюшы.

Ён павольна вярнуўся, цяжка рухнуў на крэсла і захлынуўся плачам.

— Налі яшчэ, — буркнуў чалавек у кепцы, — яго гарэлка не бярэ.

Ён патрос Вільчура за плячо.

— Пі, браце! Чаго ўжо!

Калі аб адзінаццатай шынок зачынялі, сабутэльнікі мусілі падтрымліваць Вільчура, бо сам ён ісці ўжо не мог. Яны саплі ад напругі. На шчасце, ісці было недалёка. За рогам, на цёмнай і пустой вуліцы, чакала фурманка з паднятым верхам. Яны, ні кажучы ні слова, запіхнулі Вільчура ўсярэдзіну і ўціснуліся побач. Фурман сцэбануў каня. Праз некалькі хвілінаў дамы сталі радзейшыя. Сям-там па абодва бакі вуліцы паміж парканамі паблісквала святло газавай лямпы. Але ўрэшце і лямпы зніклі. Затое ў нос ударыў тухлы смурод вялікіх смеццевых завалаў. Фурманка павярнула ўбок, стук конскіх капытоў адразу сціх. Яны не былі чуваць на мяккай грунтавай дарозе. Так даехалі да першага глінянага кар'ера.

— Стой, лепш тут, — пачуўся ціхі голас. Хвіліну яны прыслухоўваліся. Недзе далёка аднастайна гудзеў горад. А тут вакол панавала абсалютная ціша.

— Выкідай, — раздалася кароткая каманда.

Тры пары рук учапіліся ў непрытомнае цела. Праз імгненне з кішэняў выцягнулі іх змесціва. Гэтак жа без цяжкасцяў сцягнулі паліто, пінжак і камізэльку. Раптам — мабыць, ад холаду — Вільчур апрытомнеў і закрычаў: — Што гэта? Што вы робіце?!

Адначасова ён намагаўся падняцца з зямлі. Але ў момант, калі ён ужо стаяў на нагах, яму на галаву абрынуўся страшны

ўдар. Вільчур упаў бязгучна, як калода. А паколькі ўпаў ён на край вялікай яміны, у якую ссыпалася смецце, яго цела па схіле скацілася на самае яе дно.

— Халера! — вылаяўся адзін. — Ты што, не мог яго ўтрымаць?

— А навошта?

— Шчанюк дурны, навошта! Лезь цяпер у кар’ер па штаны і боты.

— Сам лезь, калі такі хітры.

— Што ты такое кажаш?! — першы пагрозліва наблізіўся да калегі. Усё ішло да бойкі, калі пачуўся флегматычны голас фурмана, які дагэтуль моўчкі паліў папяросу: — А я кажу, паехалі. Хочаце, каб нас тут накрылі?

Мужчыны апамяталіся і заскочылі ў фурманку. Конь рушыў з месца. Перад выездам на галоўную дарогу яны спыніліся, фурман выцягнуў з-пад козлаў стары мяшок і акуратна абцёр усе колы ад смецця, якое паналеплівалася на іх, пасля чаго ўскочыў, цмокнуў клячы — і хутка ў палях, як і раней, запанавала ціша.

Удзень сюды ніхто не заглядаў, а ноччу — тым больш. Толькі ранкам каля кар’ераў пачынаўся рух. Сяляне з прыгарадных вёсак, вывозячы з гораду смецце, прыезджалі сюды са сваім смярдзючым грузам. Яны прыезджалі, высыпалі смецце з вазоў і, атрымаўшы пару злотых, вярталіся дадому. Больш сумленныя скідалі нечыстоты ў кар’еры, як было загадана, а іншыя, карыстаючыся з таго, што іх не кантралююць, высыпалі ўсё наўпрост на поле.

Але стары Павел Банькоўскі, гаспадар з Бжазовай Вулькі, любіў паважную працу. Таму ён пад’ехаў да глінянай яміны і пачаў акуратна апаражняць свой воз. Ён не спяшаўся: кабыле трэба было адпачыць перад дарогай, ды і сам ён ужо пачынаў задыхацца, што ў ягоным узросце было цалкам зразумела.

Ён акурат скончыў працу і прыладжваў сабе на сядзенне мяшок з рэшткамі сена, калі пачуў са дна яміны выразны

стогн. Ён на ўсялякі выпадак перажагнаўся і прыслухаўся. Стогн зрабіўся гучнейшым.

— Гэй там! — закрычаў ён. — Што за ліха?

— Вады, — пачуўся слабы голас.

Паўлу Банькоўскаму гэты голас падаўся знаёмым. Акурат вечарам ён ехаў у горад і бачыў Мацея Пятроўскага з Бычыньца, які таксама ехаў вывозіць смецце. І чамусьці Банькоўскі падумаў, што гэта акурат Пятроўскі. І голас такі ж, і высыпаў Мацей заўсёды ў гэтую ж яміну. Ды і выпіць любіў. Па п'янай справе ўпаў уніз, можа, штосьці там сабе перабіў і ляжыць цяпер. Банькоўскі агледзеўся. Было яшчэ цёмна, на ўсходзе ледзьве святлела. Калі Пятроўскі паставіў сваю фурманку тут, конь, пэўна, сам пацягнуў яе ў Бычынец.

— А ці вы гэта там, пане Пятроўскі? — спытаў ён. — Упалі ці як?

Адзіным адказам быў ціхі стогн.

— А можа, гэта тья гарадскія яму ўзычылі? — разважаў гаспадар. Ад гарадскіх можна было чакаць чаго хочаш.

Ён памацаў нагой схіл, пасля вярнуўся да каня, адвязаў пастронкі, што замянялі яму лейцы, звязаў іх, моцным вузлом прыкруціў да восі і, трымаючыся за гэты шнур, спуściўся ўніз.

— Пане Мацею, адгукніцеся, бо цёмна! — закрычаў ён. — Дзе вы?

— Вады! — зусім побач пачуў ён голас.

Банькоўскі нахіліўся і намацаў плячо: — Няма ў мяне вады, адкуль? Вы спачатку наверх вылезьце. А дзе ваш конь? Відаць, дамоў пачапаў? Ды не выцягну я вас, паспрабуйце ўстаць.

Ён прытаптаў смецце, упёрся нагамі і рвануў бяссільнае цела.

— Рухайцеся. Ну, далей! Сам я не дам рады.

— Не магу.

— О! «Не магу»! Напружцеся. А то будзеце тут падыхаць.

Рукі Банькоўскага намацалі валасы, аблепленыя чымсьці густым і мокрым. Ён панюхаў свае пальцы і спытаў: — Гэта што, вас збілі ці як?

— Не ведаю... Мужык рашыўся.

— Так ці гэтак, здыхаць вы тут не будзеце. Цьху! Глядзіце, у мяне пастронкі, каб жа ж вы ўсталі, то неяк ужо падцягнецеся.

Да ляжачага відавочна вярталіся сілы, бо ён варухнуўся раз, другі, але зноў упаў, хоць Банькоўскі падтрымліваў яго як мог.

— Анягож, — прамовіў ён, — трэба ісці па дапамогу. Напэўна, ужо людзі папрыязджалі.

Ён вылез і праз некалькі хвілінаў вярнуўся з двума іншымі, тлумачачы ім, што нейкія варшаўскія боўдзілы збілі тут Пятроўскага з Бычыньца. Мужыкі без словаў узяліся за справу, хутка выцягнулі параненага і паклалі яго на воз старога. Зрэшты, уратаваны адчуў сябе лепш, бо сеў сам і пачаў скардзіцца на холад.

— У адных портках кінулі, сучыны дзеці, — вылаяўся адзін з возчыкаў.

— У паліцыю яго трэба, — заўважыў другі.

Банькоўскі паціснуў плячыма.

— Не мая справа. Я падвязу яго да Бычыньца, бо па дарозе, а там хай яго сыны ходзяць куды хочуць. Ці ў пастарунак, ці яшчэ куды.

— Ага, — падтакнулі яму, — дакладна. Іх справа.

Стары падсунуў ляжачаму пад галаву мяшок з сенам, сам сеў на голяя дошкі і пацягнуў за лейцы. Калі выехалі на пашу, то ўсеўся зручней і задрамаў. Кабыла сама добра знала дарогу.

Ён абудзіўся, калі неба ўжо святлела. Агледзеўся і працёр вочы. За яго спінай на возе, прыкрыты гунькай, ляжаў нейкі незнаёмы чалавек. Вялікі апухлы твар, чорныя валасы, злепленыя на цемені загусцелай крывёй. Банькоўскі

прысягнуў бы, што ніколі ў жыцці яго не бачыў. А ўжо да Пятроўскага з Бычыньца ён быў не падобны зусім. Хіба што ростам і вагой, бо той быў таксама магутны мужык. З-пад кароткай дзіравай гунькі вызірала тонкая падраная кашуля, запэцканыя брудам штаны і гарадскія чаравікі.

— Чорт бяры! — вылаяўся ён і задумаўся, што рабіць з гэтай знаходкай. Думаў, думаў — і ўрэшце нахіліўся і патрос пасажыра з плячо.

— Гэй, пане, абудзіся! Што за ліха! Абудзіся! Яшчэ праз яго сам на сябе бяду наклічаш... Абудзіся!

Пасажыр павольна расплюшчыў вочы і прыўзняўся, абапёршыся на локаць.

— Хто вы такі, пане? — гнеўна спытаў мужык.

— Дзе я? Што гэта? — пытаннем на пытанне адказаў пасажыр.

— Дык жа на маім возе. Ці не бачыш?

— Бачу, — буркнуў чалавек і з цяжкасцю сеў, падагнуўшы ногі.

— Ну?

— А адкуль я тут узяўся?

Банькоўскі адварнуўся і спіонуў. Трэба было падумаць.

— А я ведаю? — паціснуў ён урэшце плячыма. — Я спаў, а ты, напэўна, на воз залез. З Варшавы, га?

— Што?

— Я пытаю, ці васпан варшавяк. Бо як так, то нашто ехаць са мной у Вульку ці Бычынец? Я дадому еду, а вам, пэўна, не ў Вульку. О, а мне ўжо за тым ветраком паварочваць... Дык вы пойдзеце ці што? І так адгэтуль да заставы з дзясятка кіламетраў будзе... — Куды? — спытаў чалавек, а ў вачах яго чыталася здзіўленне.

— Дык я кажу, да варшаўскай заставы. Вы з Варшавы?

Чалавек вырачыў вочы, пацёр лоб і сказаў: — Не ведаю.

Банькоўскі аж падскочыў. Цяпер ён зразумеў, што натрапіў на прайдзісвета. Ён асцярожна памацаў грудзі ў

месцы, дзе схаваў быў мяшэчак з грашыма, і азірнуўся. На адлегласці з паўкіламетра цягнуліся фурманкі.

— Што ты дурня з сябе робіш! — рыкнуў ён. — Не ведаеш, адкуль ты?

— Не ведаю, — паўтарыў чалавек.

— Ну дык ты, пэўна, страціў розум. А таго, хто табе галаву прабіў, таксама, пэўна, не ведаеш?

Той абмацаў галаву і буркнуў: — Не ведаю.

— Дык злазь з возу! — крыкнуў канчаткова раз'юшаны мужык. — Давай жа! Злазь!

Ён нацягнуў лейцы, і кабыла стала. Незнаёмы паслухмяна споўз. Злез на шашу і стаяў, азіраючыся ва ўсе бакі, быццам непрытомны. Банькоўскі, бачачы, што ў чужака няма дрэнных намераў, усё ж вырашыў звярнуцца да ягонага сумлення.

— Я ж з табой як з чалавекам, па-хрысціянску, а ты — як да сабакі. Цьху, гарадская падліна! Я яго пытаю, ці з Варшавы ён, а ён кажа, што не ведае. Дык ты мо не ведаеш і дзе цябе мамка нарадзіла, га? Можа, не ведаеш, хто ты такі і як цябе клічуць?

Незнаёмец паглядзеў на яго шырокімі вачыма.

— Як... мяне клічуць? Як?... Н-н-н-не... не ведаю... І на яго твары з'явілася gryмаса нібыта страху.

— Цьху! — плонуў Банькоўскі і раптам рашуча свіснуў батагом па конскім хрыбце. Воз пасунуўся наперад.

Ад'ехаўшы на два корпусы, мужык азірнуўся: незнаёмец ішоў за ім па краі шашы.

— Цьху! — паўтарыў ён і так выцяў клячу, што тая перайшла на рысь.

Раздзел II

Знікненне прафесара Рафала Вільчура ўзварушыла ўвесь горад. Перадусім ва ўсёй гэтай справе адчувалася нейкая таямніца. Усе, хто гадамі дачыняўся з прафесарам і добра яго ведаў, пераконвалі, што любыя меркаванні пра самагубства былі б абсурдам. Вільчур вылучаўся проста неймаверным жыццялюбствам — любіў сваю працу, любіў сям'ю, любіў навакольны свет. Яго дабрабыт павялічваўся. Яго слава расла. У медычным свеце ён быў знакамітасцю.

Забойства таксама падавалася нерэальным з той простаай прычыны, што ў прафесара не было ворагаў. Адзіным дапушчальнымі матывам злачынства магло быць рабаўніцтва, але і тут паўставалі сур'ёзныя сумневы. Паліцыя лёгка вызначыла, што ў азначаны дзень прафесар меў пры сабе трохі больш за тысячу злотых, а яшчэ ўсім было вядома, што ён карыстаўся недарагім гадзіннікам і нават заручальнага пярсцёнка не насіў. Таму магчымы напад з мэтай рабаўніцтва і забойства як вынік такога нападу выглядалі непраўдападобнымі. А калі б меў месца няшчасны выпадак ці ненаўмыснае забойства, труп бы хутка знайшлі.

Заставаўся яшчэ адзін варыянт: страта памяці. Паколькі летась паліцыі ўдалося знайсці пяць асобаў, якія зніклі праз раптоўную страту памяці, у перыёдыцы ў шматлікіх зацемках з'яўляліся менавіта такія дапушчэнні.

Але калі ў гэтых зацемках і казалі намёкам, а ў прыватных размовах — у поўны голас пра таямнічыя абставіны знікнення прафесара Вільчура, то зусім з іншай нагоды.

Так што дарма рэпарцёры штурмавалі вілу прафесара на Бэзавай алеі. Яны без цяжкасцяў дазналіся, што жонка прафесара разам з сямігадовай дачушкай цяпер не ў Варшаве, а прыслуга як вады ў рот набрала і ніякай іншай інфармацыі не дае. Самых настойлівых журналістаў адсылалі да стрычнага брата зніклага, старшыні апеяцыйнага суду

Зыгмунта Вільчура. Той жа з непарушным спакоем паўтараў:
— Сямейнае жыццё майго брата і ягонай жонкі было заўсёды надзвычай шчаслівае. Шматлікія знаёмыя бачылі ў іх узорную сямейную пару. Таму звязваць прафесарава знікненне, якім я глыбока ўзрушаны, з яго сямейнымі справамі, было і ёсць, — падкрэслена прамаўляў ён, — недарэчнасцю.

— А ці можаце вы нам сказаць, пане суддзя, дзе цяпер знаходзіцца пані Беата Вільчур? — пыталіся журналісты.

— Вядома. Магу паўтарыць вам, што чуў з вуснаў майго брата акурат у той дзень, калі ён апошні раз выйшаў з дому. Ён паведаміў мне, што паслаў жонку з дзіцем за мяжу.

— А мэта яе ад'езду?

Суддзя, усміхнуўшыся, зрабіў рукой неакрэслены жэст.

— Прызнаюся, што пра гэта я не спытаў. Хутчэй за ўсё, яны выехалі на курорт. Наколькі я прыгадваю, братавая не вельмі добра пераносіла нашу восеньскую слоту. Зрэшты, яна досыць часта выязджала за мяжу.

— Але ж такі раптоўны ад'езд у дзень ці за некалькі дзён да балю, на які былі разасланыя запрашэнні... — Шаноўнае спадарства, справы ў людзей складваюцца па-рознаму. Акрамя таго, мы не былі ў такіх ужо блізкіх стасунках, каб я ведаў пра ўсе іх праблемы. Але калі я магу вас пра што-небудзь прасіць, я быў бы з сямейных меркаванняў вам вельмі абавязаны, калі б вы не раздзімалі справы да памераў нездаровай сенсацыі. А асабліва я спадзяюся, што ў прэсе не з'явіцца ніякіх намёкаў пра абставіны сямейнага жыцця майго стрыечнага брата. Не выключана, што прафесар планаваў паехаць з жонкай, але яго затрымала ў Варшаве вельмі важная аперацыя, пра якую толькі што пісала прэса. Калі высветлілася, што аперацыя прайшла паспяхова, мой стрыечны брат мог выехаць за жонкай.

— Ужо прайшло столькі дзён, — заўважыў адзін з рэпарцёраў, — што наўрад ці да прафесара не дайшоў шум, падняты прэсай. Ён бы даў пра сябе знаць.

— Канечне. Калі б шум да яго дайшоў. Але ёсць шмат глухіх закуткаў за мяжой, ціх пансіянатаў у гарах, зацішных месцаў для адпачынку, куды не трапляе варшаўская перыёдыка.

— Паведамленні пра знікненне прафесара былі ў замежнай прэсе, — упарціўся журналіст, — а яшчэ ёсць радыё.

— Радыё можна не слухаць. Я сам, напрыклад, не выношу радыё. А колькі людзей падчас адпачынку не бярэ ў рукі газет! Не ў кожнага ёсць на гэта жаданне ў якім-небудзь Ціролі ці Далмацыі.

— Так, пане суддзя. Але ёсць яшчэ абставіны. Прафесара няма ні ў Ціролі, ні ў Далмацыі, ні ўвогуле за мяжой.

— І як жа вы здолелі пра гэта даведацца? — усміхнуўшыся, спытаў суддзя.

— Гэта было нескладана. Я проста дазнаўся ў старостве, што тэрмін дзейнасці замежнага пашпарту прафесара Вільчураскончыўся роўна два месяцы таму і не быў працягнуты.

Запанавала маўчанне. Нарэшце суддзя развёў рукамі.

— Так. Несумненна, справа незразумелая. Але прашу мяне паверыць: я зраблю ўсе намаганні, каб нешта высветліць. Над гэтым працуе і паліцыя. У кожным разе я яшчэ раз нагадваю вам сваю просьбу.

Дзякуючы менавіта гэтай просьбе, выказанай чалавекам, які займаў вельмі паважанае становішча ў публічным жыцці, а таксама праз агульную сімпатыю, якой карыстаўся зніклы прафесар, прэса адмовілася ад прыцягальнай магчымасці правентыляваць яго асабістыя справы. Канечне, гэта не спыніла паводку плёткаў, якія віравалі сярод знаёмых і незнаёмых, але і яна, не падмацоўваючыся свежымі навінамі, паступова пачала сціхаць.

Паліцыя ж справы не спыніла. Камісар Гурны, якому яе даручылі, за некалькі дзён здолеў удакладніць шэраг дэталей.

З апытання персаналу лякарні высветлілася, што ў азначаны дзень прафесар Вільчур выехаў дадому ў цудоўным настроі і што вёз ён з сабой сабалінае футра, якое набыў у падарунак жонцы з нагоды восьмай гадавіны шлюбу. Не было ніякіх прыкметаў таго, што ён чакаў жончынага раптоўнага ад'езду. Са словаў абслугі вынікала, што ён даведаўся пра гэта толькі з ліста, які пакінула пані Беата. Гэты ліст падзейнічаў на яго як удар маланкі. Прафесар выглядаў як непрытомны, нічога не еў і сядзеў у цёмным кабінеце.

Праўду кажучы, ліст не знайшлі, але нескладана было дадумацца, што ў ім вялося пра расстанне. Нешта такое дапускаў і прэзідэнт Вільчур, які падзяліўся са следствам найдрабнейшымі падрабязнасцямі і вычарпальна апавёў пра свой візіт да кузэна. З далейшага апытання прыслугі нічога пэўнага не вынікала. Пані Беата штодзённа адпраўлялася на машыне на доўгі шпацыр у парк, у Лазенкі. Шафёр заставаўся каля брамы і ніколі не бачыў кагосьці, хто б спадарожнічаў ёй. Затое вартаўнікі парка ў прад'яўленым фотаздымку адразу пазналі жанчыну, якая штодзённа сустракалася тут з маладым худым бландзінчыкам у досыць беднай вопратцы. У апісанні гэтага бландзіна адсутнічалі якія-небудзь характэрныя рысы.

Даследаванне лістоў і папер жонкі прафесара таксама не дало ніякага следу. Высветлілася, што яна пакінула шмат грошай і ўпрыгожанні, а таксама не забрала футраў або нейкіх каштоўных рэчаў, якія можна было б лёгка прадаць.

У стане прафесара камісар Гурны знайшоў зараджаны рэвальвер.

— Гэта дазваляе мне зрабіць выснову, — сказаў ён суддзю Вільчуру, — што прафесар дакладна не збіраўся здзейсніць самагубства, іначай узяў бы з сабой зброю. Таксама ён забраў бы яе, калі б планаваў расправіцца з тым, хто звёў у яго жонку.

— А вы думаеце, ён ведаў, дзе можна шукаць гэтага

чалавека?

— Не. Думаю, ён нават не падазраваў пра яго існаванне. Маладога чалавека такога выгляду не бачыў ніхто з прыслугі на Бэзавай алеі. Але я перакананы, што калі мы знойдзем гэтую пару, то атрымаем і адказ на пытанне, што адбылося з прафесарам.

З гэтай тэорыяй камісар накіраваў следчых на пошукі пані Беаты. Пасля доўгіх намаганняў да яго прывялі кіроўцу таксоўкі, якая ў азначаны дзень ад'ехала ад дому прафесара. Але і той мала што мог паведаміць. Ён памятаў, што адвёз з Бэзавай алеі на чыгуначны вакзал маладую прыгожую жанчыну з маленькай дзяўчынкай. Жанчына заплаціла, сама ўзяла валізкі і знікла ў натоўпе. Вывучэнне раскладу чыгункі таксама дало няшмат. Паміж дванаццатай і першай папаўдні з вакзала ад'язджала паўтара дзясяткі цягнікоў у самых розных кірунках.

Камісар Гурны ўжо вырашыў аб'явіць Беату Вільчур у росшук, але адно адкрыццё нечакана перавяло расследаванне на новыя рэйкі.

Падчас чарговай рэвізіі ў аднаго са скупшчыкаў нарабаванага на Кармеліцкай вуліцы сярод шмат якіх рэчаў, здабытых крадзяжом ці зладзействам, знайшлі чорнае паліто, пінжак і камізэльку вельмі вялікага памеру. Хоць цэтлікі краўца зламыснік адрэзаў, майстэрня, дзе пашылі гэтыя рэчы, знайшлася з лёгкасцю, і следства вызначыла, што яны належалі прафесару. Прыціснуты да сценкі скупшчык прызнаўся, што набыў іх у нейкага Фелікса Зуброўскага.

Зуброўскі, якога, насуперак дапушчэнням камісара, ніколі не лавілі на злачынствах, жыве на Прывісленскай вуліцы з жонкай і чатырма дзецьмі і паводле прафесіі быў барліншчыкам. Ён прызнаўся, што ў азначаны дзень знайшоў вопратку на беразе, калі ранкам вяртаўся з папойкі. Некалькі сведак, можа, не вельмі вартых даверу, пацвердзіла яго алібі. У любым выпадку, яму нічога немагчыма было прад'явіць, і

Зуброўскага праз тры дні выпусцілі з-пад арышту. Пра яго невінаватасць сведчыла і тое, што Вісла ў тым месцы была глыбокай, а самазабойства прафесара Вільчура падавалася вельмі праўдападобным.

У наступныя дні абшуквалі рэчышча на працягу некалькіх кіламетраў — безвынікова. Прыслугу з Бэзавай алеі і прэзідэнта Вільчура шэсць разоў выклікалі ў празектарскую, каб апазнаць парэшткі, але гэта было неабавязкова. Зніклі прафесар меў рост, які кідаўся ў вочы — метр дзевяноста сантыметраў, — і важыў амаль сто кілаграмаў.

— Мы пакуль не знайшлі цела, — прыгнечаным голасам казаў камісар Гурны, — можа, выплыве вясной. У Віслы многа плыняў, і часта здараецца, што яна выкідае парэшткі толькі праз некалькі месяцаў.

— Дык вы пацвярджаеце мае асцярогі? — спытаўся суддзя.

— Вельмі шмат абставінаў кажа пра самагубства. На ўсялякі выпадак я разаслаў копіі фотаздымка прафесара ва ўсе паліцэйскія пастарункі.

— А вы дапускаеце магчымасць страты памяці?

— Калі шчыра, я ў гэта не веру, але пакуль не выплыве труп, я не маю права адкінуць і гэтай магчымасці. Менавіта таму я не абыходзіў гіпотэзу забойства, хоць амаль упэўнены, што мы маем справу з самагубствам. Гэта відавочна — ён выйшаў з дому агаломшаны няшчасцем, таму яшчэ не прыняў ніякага рашэння. Відаць, доўга хадзіў па горадзе, можа, піў, каб заліць гора... — Ён ніколі не піў, — запярэчыў суддзя.

— Так ці іначай, ён вырашае накласці на сябе рукі. Бо хто ж мог яго забіць? Бандыты? Іх мусіла б быць як мінімум трое ці чацвёрка, каб цішком расправіцца з ім. Гэта ж быў чалавек выключнай фізічнай сілы. А стрэл... Так, гэта не выключана, але страляніна заўсёды кагосьці прыцягвае, і трэба вельмі спяшацца, каб пазбавіцца ад трупа. А на паліто і пінжаку ні

следу крыві. Застаецца яшчэ зацягванне ў пастку і забойства ў закрытым памяшканні, то бок наўмыснае забойства. Але каму гэта было трэба? Хто мог зрабіць гэта? Ніхто. Прафесар не пакінуў тэстаменту. Паводле закону ўсё, што ён меў, пераходзіла да жонкі і дачкі. Але вы даводзіце, што ўдава — самая незацікаўленая жанчына на свеце. Застаецца яшчэ яе каханак, які, мяркуючы з яго выгляду, не мусіў паводзіць сябе прыстойна, але і гэта больш чым сумнеўна. Калі б ён проста хацеў грошай, то мог бы намовіць жонку прафесара забраць наяўныя, футры, упрыгожанні. Гэта была сума, якой не варта пагарджаць, калі падлічыць наўскідку, семдзсят тысяч. А жанчыну, якая кахае, прайдзісвет здольны ўгаварыць на ўсё.

— Я сумняваюся. У Беаты былі прынцыпы... — Пане суддзя, як юрыст з досведам вы лепш за мяне ведаеце: дзе ў жанчыны пачынаецца каханне, там заканчваюцца ўсе прынцыпы. Але пра невінаватасць гэтай пары кажа іншае. Такім чынам, прыма: яны б не ўцяклі, бо толькі гэта навяло б на іх падазрэнні. Секунда: яны б аб'явіліся пасля таго, як прафесар знік. Бо пра гэта трубіла ўся прэса. А яны былі б зусім дурнямі, калі б думалі, што паліцыя рана ці позна не адшукае іх, калі лічыць злодзеямі. Гуляючы на такую вялікую стаўку, як спадчына прафесара, яны б з'явіліся праз некалькі дзён, а тут ужо другі месяц прамінае. Яны мусяць мець чыстае сумленне.

— І я так думаю.

— І яшчэ адно! З досведу я ведаю, што злодзей ніколі не бывае цярплівым. Кожны хоча хутчэй атрымаць тое, што падштурхнула яго да злачынства, і заўсёды выбірае тактыку круціцца пад носам паліцыі. Ён адчувае сябе больш упэўнена, калі свеціцца сваёй прысутнасцю, а не калі хаваецца ў цень, бо гэта можа навесці на яго падазрэнні.

— Гэта праўда.

— Несумненна. Я разглядаў яшчэ адзін варыянт — выпадковае забойства. Скажам так, прафесар знайшоў іх, і яго

забілі праз непаразуменне. У гэтым выпадку мы ізноў жа мусім узяць пад увагу, што прафесар быў вельмі моцны і што на яго вопратцы не было ні крыві, ні слядоў вывядзення магчымых крываваых плямаў. Але немагчыма ўявіць, каб той шчуплы і досыць анемічны хлопец здолеў забіць такога волата без зброі. Менавіта таму я не станаўлюся на галаву, каб іх адшукаць.

— Можа, і лепей было б, калі б іх не знайшлі... Прынамсі, пакуль справа канчаткова не высветліцца.

— Можа, і лепей, — прызнаўся камісар.

Зрэшты, нічога іншага ён не мог сказаць, бо паліцыя дагэтуль не магла знайсці нават найдрабнейшага следу Беаты Вільчур, яе дачкі і таго невядомага чалавека.

Міналі месяцы, і ў няспыннай каруселі, якой ёсць жыццё кожнага вялікага горада, прафесара Рафала Вільчура і яго таямнічае знікненне паступова забылі. Пыл павольна пакрываў акт следства ва ўрадавых шафах. Гарой узнесліся над ім стосы іншых справаў. Нарэшце праз год справу запакавалі ў скрыню і завезлі ў архіў. Згодна з законам, для кіравання маёмасцю зніклага суд прызначыў куратара. Адвакат Шрэнк, якому даручылі гэты абавязак, не меў прычынаў наракаць на сваю пасаду. Зарплата налічвалася рэгулярна, а працы было няшмат. Вілу на Бэзавай алеі ён здаў у арэнду, капіталы перавёў у каштоўныя паперы, кіраўніцтва лякарні даручыў вельмі здольнаму і вартаму павагі доктару Дабранецкаму, найбліжэйшаму супрацоўніку зніклага. Зрэшты, у лякарні ўсё ішло колішнім ходам, які вызначыў яшчэ прафесар Вільчур. За пару месяцаў скончылі новы корпус, а наплыў пацыентаў, які спачатку досыць сур'ёзна зменшыўся, вярнуўся ў норму. Змены, уведзеныя доктарам Дабранецкім, былі невялікія, адно толькі скасавалі бясплатныя месцы для бедных дзяцей і звольнілі некалькі чалавек з персаналу, зрэшты, без шкоды для ўстановы. Першым пасля досыць непрыемнай спрэчкі з кіраўніком

наконт тых самых дзяцей напісаў заяву асістэнт доктар Скужэнь, пасля яго звольнілі бухгалтара Міхаляка і сакратарку, панну Яновіч, якая паводзілася як старая гуска, дазваляла сабе ўлазіць у загады доктара Дабранецкага, і да таго ж раздражняла яго сваімі паводзінамі, у якіх не было дастатковай павагі.

Яе манеры ўражвалі тым больш, што новы кіраўнік узмацніў дысцыпліну ў лякарні, дзе дагэтуль панавалі занадта старасвецкія настроі. Адначасова яго асабістае становішча сур'ёзна паднялася, і не толькі ў даручанай яму ўстанове. Новыя выбары ў Таварыстве хірургаў прынеслі яму старшынства, а праз пару гадоў ён атрымаў кафедру зніклага і прафесарскае званне. Дабранецкі быў здольным доктарам і дзелавым чалавекам, а таму паступова, але няўхільна ён здабываў усё большую славу і багацце.

З часам назва «Лякарня праф. д-ра Вільчура» рабілася ўсё больш неабгрунтаваным анахранізмам, таму нікога не здзівіла, калі ўрэшце, па згодзе з куратарам, гэтую назву змянілі на «Лякарня імя праф. д-ра Вільчура». У сувязі з гэтым з друку выйшла досыць шырокая біяграфія п'яра д-ра К. Дабранецкага пад назвай «Праф. Рафал Вільчур — геніяльны хірург». Гэтая праца заканчвалася словамі: «Аддаючы пашану памяці выдатнага Чалавека, мудрага Настаўніка і вялікага Навукоўца, польскі медычны свет смуткуе пасля яго трагічнага знікнення, якое, на жаль, назаўсёды застаецца ахутаным змрокам болеснай таямніцы».